

Kiskunsági Nemzeti Park

Két víz köze

- A futóhomok nyomában
- „Sötét jégkorszak” a Két víz közén
- Hét vezér hét halma

ELŐSZÓ

Időutazásra invitáljuk Olvasóinkat, tartson velünk az utolsó jégkorszakba! Visszamegyünk a homok és a szik birodalmának a bölcsőjéig, a jégkorszak korai szakaszáig, amikor még a Duna keresztülfolyt a Kiskunságon és kialakult itt a homokvidék.

Utánajárunk, hogyan lendült mozgásba a homok, azaz hogyan jöttek létre a nemzeti park máig egyedülálló különlegességét adó homokbuckák és a futóhomok. Kiderül, hogy a csigák nagy titkok őrzői, és ha a kutatók „szóra bírják őket”, akkor a tudományos világ több kérdésére is választ kap.

A löszképződés is ebben az időszakban indult el, a jégkori ember ezért gyakran napokig tartó sötétséget okozó porviharokkal volt kénytelen szembenézni a Duna-Tisza közén. A Kárpát-medence ezeknek köszönheti legtermékenyebb talajait, melyek megalapozták a későbbi virágzó mezőgazdaságot.

Az állatvilág is merőben más képet mutatott akkoriban. Mamutok, gyapjas orrszarvúk, tulkok, hatalmas méretű vadlovak, jávorszarvasok és egyéb növényevők csordái vonultak a síkságon, nyomukban félelmetes ragadozókkal.

Beszámolunk egy geoarcheológiai kutatásunkról, amely a „hét vezér hét halma” legendájának ered a nyomába.

A Duna-Tisza közén számos emberkéz emelte halom található: olykor markánsan kiemelkednek a tájból, másutt alig észrevehetőek. A történelemnek, a táj fejlődésének a titkait őrzik. Több ezer éven átívelő kultúrák emlékei, valának a letűnt korok emberének természethez fűződő kapcsolatáról, tanúskodnak az egykori vízrajzi- és ökológiai viszonyokról, őrzik létrejöttük korának egy-egy szeletét. Hozzájuk történeti mondák, néphagyományok, hiedelmek fűződnek, egykori vizeket, utakat kísérnek, településeket, temetkezési helyeket vagy templomokat rejtenek.

Azért nem csak a régmúltban kutakodunk, a mocsári teknős természetvédelmi helyzetéről, védelmére tett intézkedésekről is beszámolunk.

A kirándulásajánlót pedig természetesen télen sem hagyjuk ki, hiszen ilyenkor is kínál nekünk érdekességeket a természet. A Dunán például számos madárfaj telegyűl ilyenkor. Általában október-november tájékán érkeznek meg az első kerceréce csapatok. Ahogy hidegszik az idő, megjönnek északról a nagy bukók, a

kis bukók, a sarki- és az északi bukók. Érzékelnek továbbá a fekete, a füstös, a hegyi vagy éppen a kecsesjeges récék is. Öltözzünk fel melegen, forró ital a természet télen is!

jégkori gyapjas orrszarvú

Tartalom

3	Rövid hírek	13	Mocsári teknős védelem a Kolon-tónál
4	A futóhomok nyomában – homokviharok a Kiskunságban	14	Kirándulástippek Kovács Sándor, természetvédelmi őr ajánlásával
8	„Sötét jégkorszak” a Két víz közén	15	Programajánló
10	Óriások földjén mamutok és orrszarvúk a Kiskunságban	16	Geokalandok a Kiskunságban
11	Hét vezér hét halma – Geoarcheológiai kutatások Pusttaszer térségében		
12	Egyedülálló geológiai különlegesség Csólyospáloson		

Kövessen minket a Facebook-on: www.facebook.com/KiskunsagiNemzetiPark

Impresszum

Kiadja: Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság • Felelős kiadó: Ugró Sándor igazgató • Szerkesztő: Kiss Mónika • Grafika: Szűcs Ferenc

Címlapfotó: Kovács Sándor (gyurgyalag löszfalon)

Fotók: Balázs Réka, Barkóczy Csaba, Kiss Mónika, Kolon-tavi archívum, Kovács Sándor, KNP archívum, Lóránt Miklós,

Pelsőczy Csaba, Pixabay, Schneider Viktor

Elérhetőségeink: Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság • 6000 Kecskemét, Liszt F. u. 19.,

Telefon: +36 76/482-611, Fax: +36 76/481-074 • E-mail: titkarsag@knp.hu, www.knp.hu

ISSN 1589-2034

Készült a KEHOP-4.1.0-15-2016-00082 „Elfelejtett jégkori képződmények nyomában – Alapszelvények rekonstrukciója a Duna—Tisza közén” című pályázat finanszírozásával.

Felpezdültek a madarászok

Egy lazúrcinege bolygatta fel a hazai madarász-társadalom életét. 2018. november 18-án három fiatalember – Barkóczi Csaba, Domján András és Gyarmati Gábor – madarászott a szegedi Fehér-tónál azzal a céllal, hogy az előző napon Széll Antal által észlelt, egyébként szintén nem szokványos rózsás flamingót megfigyeljék. A flamingóra nem leltek, de máásra viszont igen, mikor már hazafele indultak volna. Barkóczi Csaba így idézte fel a fontos pillanatot: „A 14-es tó északi gátjának a felét hagyhattuk el, amikor a csatorna nádszegélyében, közvetlen a gát találkozásánál egy kék cinegét vettem észre és egy jóval világosabb, szinte teljesen fehér madarat, amely hassal felém pozicionálva egy nádszálon kapaszkodott és táplálékot keresett. A madár egy-két pillanattal később nagyon szépen befordult arccal, majd kicsit később a feje tetejét és a

felső tollazatát is láttam. Mindez villanásnyi idő alatt történt, az észlelés pillanatától számítva kb. 2-3 másodpercnyire.” Miután megbizonyosodtak, hogy a madár egy tiszta lazúrcinege és nem hibrid egyed, rögtön fényképeket próbáltak róla készíteni, minél közelebről és minél több pózban, hogy jól látszódjanak a faji bélyegek. Az már csak hab volt a tortán, hogy végül a flamingó is megjelent és alacsonyan átrepült a fejük felett. Ezután szinte egymást érték a madarászok, akik az ország minden tájáról érkeztek, hogy ezt a különlegesen szép, nálunk nem honos, alapvetően ázsiai elterjedésű fajt megfigyeljék. Hazánkhoz legközelebb Belarusz és Ukrajna határvidékén fészkel. Lazúrcinegénket, mely lapunk szerkesztésekor is ugyanott tartózkodik, szemmel láthatóan egyáltalán nem zavarta, hogy a figyelem és a fényképezőgépek központjába került.

Fotó: Barkóczi Csaba

Természetvédelmi oltalmat kapott a Madarasi-marhajárás

Természetvédelmi területté nyilvánították a Bácskai löszös síkság részét képező Madarasi-marhajárást, amely eddig csak Natura 2000 terület volt. A terület botanikai értékei régóta ismertek a szakemberek körében. Legfontosabb természeti értékeit a természetközeli állapotú gyepi életközösségek, köztük különösen a löszpusztarétek, a homoki sztyeppré és a löszpusztarét átmeneti életközösségek, mocsárrét-maradványok jelentik.

Számos védett állat- és növényfaj fordul itt elő, melyek közül a legjelentősebbek: tavaszi hérics, sokvirágú habszegfű, tarka sáfrány, selymes boglárka, kései pityang, sisakos sáska, óriás törösdarázs, mocsári teknős, füleskuvik, búbos banka, gyurgyalag, szalakóta, kis örgébics, erdei fülesbagoly, parlagi pityer.

A táji értékek és a védett fajok megőrzése mellett természetvédelmi cél a hagyományos

legeltetési állattartás kultúrtörténeti emlékeinek megőrzése és a tájhasználati mód fenntartása, valamint a területen egykor feltételezhetően vagy biztosan fellelhető, de jelenleg nem megtalálható, természetvédelmi szempontból jelentős védett gerinces állatfajok (pl. délvidéki földikutya, ürge) optimális életfeltételeinek biztosítása a jövőbeni megtelepedés céljából.

A természetvédelmi terület Madarastól délre, a szerb-magyar határ közelében található, szabadon látogatható.

Fotó: Schneider Viktor

Összefogás a madármérgezések megelőzéséért

Együttműködési megállapodást kötött a védett és fokozottan védett madarakat veszélyeztető illegális mérgezések visszaszorítása érdekében az Agrárminisztérium, az Országos Rendőr-főkapitányság és a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület. A dokumentumot dr. Rácz András környezetügyért felelős államtitkár, Balogh János országos rendőrfőkapitány és Halmos Gergő igazgató írta alá.

A ragadozó-mérgezések komoly természetvédelmi károkat okoznak itthon és külföldön egyaránt. 2012-től kezdődően 654 elpusztult példányt sikerült felderíteni, amiből 521 védett állat volt. A mérgezésekhez általában olyan karbofurán tartalmú növényvédő-szereket használnak, melyeket 2008-ban betiltottak,

így már a tartásuk is méreggel való visszaélésnek minősül. A karbofurán szándékos mérgezésre történő felhasználása védett madarak ezreinek pusztulását okozta Európa-szerte az elmúlt években. Természetvédelmi szempontból a parlagi sas és a rétisas esetében a legaggasztóbb a helyzet, hiszen egyedszámukhoz viszonyítva ennél a két fajnál a legnagyobb a mérgezések okozta veszteség. 2012 és 2017 között összesen 56 rétisas és 36 parlagi sas esett ennek áldozatul hazánkban.

Az MME kettő, a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság egy speciálisan képzett mérge- és tetemkereső kutyával végzi a mérgező esetek felderítését és segítik a rendőrség munkáját.

Fotó: AM/Pelsóczy Csaba

A futóhomok nyomában – homokviharok a Kiskunságban

Az Alföld mai folyóvízi hálózatában a Tisza és mellékfolyói dominálnak Magyarországon, ezért az ember hajlamos feltételezni, hogy ez így volt a múltban is. A Duna–Tisza közén, népi nevén a Két víz közén, a jelentős területeket borító futóhomokot sokan tiszai eredetűnek gondolják. A Magyar Állami Földtani Intézetben dolgozó geológusok is mintegy 130 évvel ezelőtt, az első alföldi térképező fúrások és földtani felmérések során jöttek rá, hogy a kiskunsági homokvidék valójában a Duna hordalékából alakult ki.

Amikor a Duna még keresztülfolyt a Kiskunságon

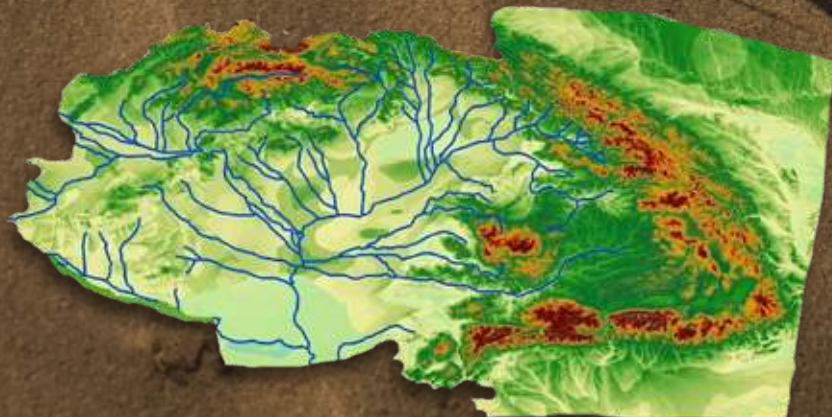
A szegedi Földtani Intézet alapító geológusai, Sümeghy József és Miháltz István ismerték fel, hogy a kiskunsági homokképződmények anyaga a Duna tevékenysége nyomán halmo-

zódott fel.

A termálvizeket feltáró mélyfúrások összehasonlító elemzése nyomán vált rekonstruálhatóvá, hogy a mai Alföld (és a Kisalföld) a lassan, de folyamatosan süllyedő egésze mellett gyorsabban süllyedő részeket is tartalmazott. Ezek a gyorsabban mélyülő medencerészek, úgynevezett geológiai üstök, magukhoz vonzották a folyókat, így a folyóvizek lefutása, a folyóvölgyek követték ezeket. A gyorsabban süllyedő részmedencék által irányított folyók, közte a Duna és dunántúli mellékfolyói a mai vízhálózattól eltérő lefutású és rendszerű há-

lózatot alkotott.

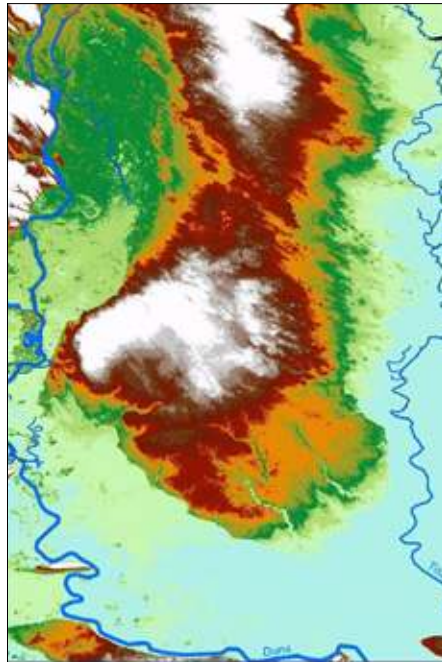
Az utolsó 2,5-2,6 millió év (a negyedidőszak) során az egyik legintenzívebben süllyedő részmedence Szeged-Csongrád-Makó térségében alakult ki és ennek nyomán a Duna és mellékfolyói több százezer éven keresztül Szeged irányában haladt keresztül a mai Kiskunsági területeken, és folyóvízi üledéket, elsősorban homokanyagot halmoztak fel ott. A Két víz köze mellett a Tiszazug teljes területét, a Tiszántúl délkeleti részét dunai üledékek építették fel, kirajzolva az egykori Duna folyó medreinek lefutását.

A Kárpát-medence folyóvízi hálózata a jégkor korai szakaszában

Természetesen a csongrádi süllyedék mellett a Jászságban, a Körösök medencéjében, a Nyírségben és Szarvas környékén is felismerhetőek részmedencék az Alföldön a jégkor (pleisztocén) korábbi szakaszában. Ennek nyomán a Tisza őse még a Körösök völgyében helyezkedett el és az Északi-középhegység területéről induló folyók átfutottak a Nagykunság, Hortobágy és a Nyírség területén.

A Duna és mellékfolyói üledéklerakódásai nyomán az Alföld nyugati részén a Gödöllői-dombságtól egészen az Al-Duna vidékéig egy legyező alakú, hatalmas, több ezer négyzetkilométeres kiterjedésű folyóvízi eredetű hordalékkúp halmozódott fel a negyedidőszak jégkori szakaszában.

A dunai hordalékkúp a Duna-Tisza közén

A geológiai fúráselemzések alapján a hordalékkúp több száz méter vastagságban fejlődött ki. Eredetileg úgy gondolták, hogy a legyező alakú hordalékkúpot úgy alakították ki a Duna és mellékfolyói, hogy Budapest-Szolnok-Szentvesonától fokozatosan haladt a főmeder délnyugati, majd nyugati irányban és ennek nyomán halmozódott fel a több ezer négyzetkilométernyi, jelenleg döntően a kiskunsági területen elhelyezkedő dunai hordalékkúp.

A bődöncsigák vezettek nyomra

A fúráások számának növekedésével, a mederüledékek lehatárolásával, a részletesebb kronológiai vizsgálatokkal és az üledékbe zárt kagyló- és csigahéjak részletes elemzésével tovább sikerült pontosítani a dunai hordalékkúp kialakulásának körülményeit.

A dunai és az egykori dunai folyóvízi medreket jól lehatárolhatjuk a mederben élő, és a tiszai vízvidéki medrektől ma is különböző csiga- és kagylómaradványok alapján. Így a dunai rajzos bődöncsiga (*Theodoxus danubialis*), a pettyes csiga (*Fagotia esperi*), a folyamcsiga (*Fagotia acicularis*), a kúpos kerekcsigájú csiga (*Valvata naticina*), a folyami kosárkagyló (*Corbicula fluminalis*) megjelenése nyomán a dunai mederüledékeket pontosan le lehetett határolni a fúráásokban is.

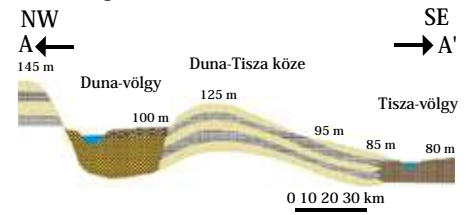
Különösen a bődöncsiga kiemelkedő jelentőségű a kronológiai vizsgálatok szempontjából: a középső pleisztocénnál idősebb képződményekben még a fekete bődöncsiga (*Theodoxus prevostianus*) és a dunai rajzos bődöncsiga eredeti ősi csoportja jelent meg, ahol a két faj még nem vált ketté. A két fajra jellemző színek és rajzolatok még együttesen jelentek meg az ősbödön csigánál (*Theodoxus kroloppii*). A negyedidőszak kezdetén ez a faunatársaság kaviccsos rétegekhez kapcsolódott és ezek a kaviccsos rétegek a Pesti-síkon még a felszínen vagy annak közelében helyezkednek el, de Kecskemét környékén már 200-250 méter mélyen, míg Kiskunfélegyházánál 500 méter, Szegednél pedig már több mint 600 méter mélyen helyezkednek el. Ezen rétegek vizsgálatával sikerült feltárni, hogy a Dunának a jégkor döntő részében több párhuzamos medre is kifejlődött.

Mozgásba lendül a homok

A Duna a Visegrádi szorosból kilépve, a Pesti síkot követően, hordalékkúpjának felszínén szétágazó medreket alakított ki. Így a kiskunsági hordalékkúpon szétágazó medrei

következtében azonos időben, több ponton is jelentkezett, illetve a párhuzamos medrek eltérő vízhozammal, időbeli és térbeli dinamikával rendelkeztek és nem egyetlen kelet-nyugati irányú főmedret alkottak. Ennek nyomán a hordalékkúp különböző részein eltérő időben jelentkezett a kiszáradás és a talajvízszint csökkenése is eltérő módon jelentkezett. A különböző területek a jégkor idősebb és középső szakaszában eltérő időben száradhattak ki a talajvíz lokális csökkenése és a felszíni homoküledék kiszáradása következtében.

Ez alapvető folyamat a futóhomok képződésének kialakulásában, ugyanis ennek nyomán indulhatott meg a dunai hordalékkúpon a futóhomok mozgása is. A térbeli heterogenitás ellenére a futóhomok képződésnek időbeli változása is megfigyelhető, mivel a kiskunsági, több száz méteres vastagságban kifejlődött hordalékkúp rétegeiben tartalapszerűen változtak a folyóvízi képződmények és a futóhomok rétegek.

A dunai hordalékkúp földtani keresztmetszvénye

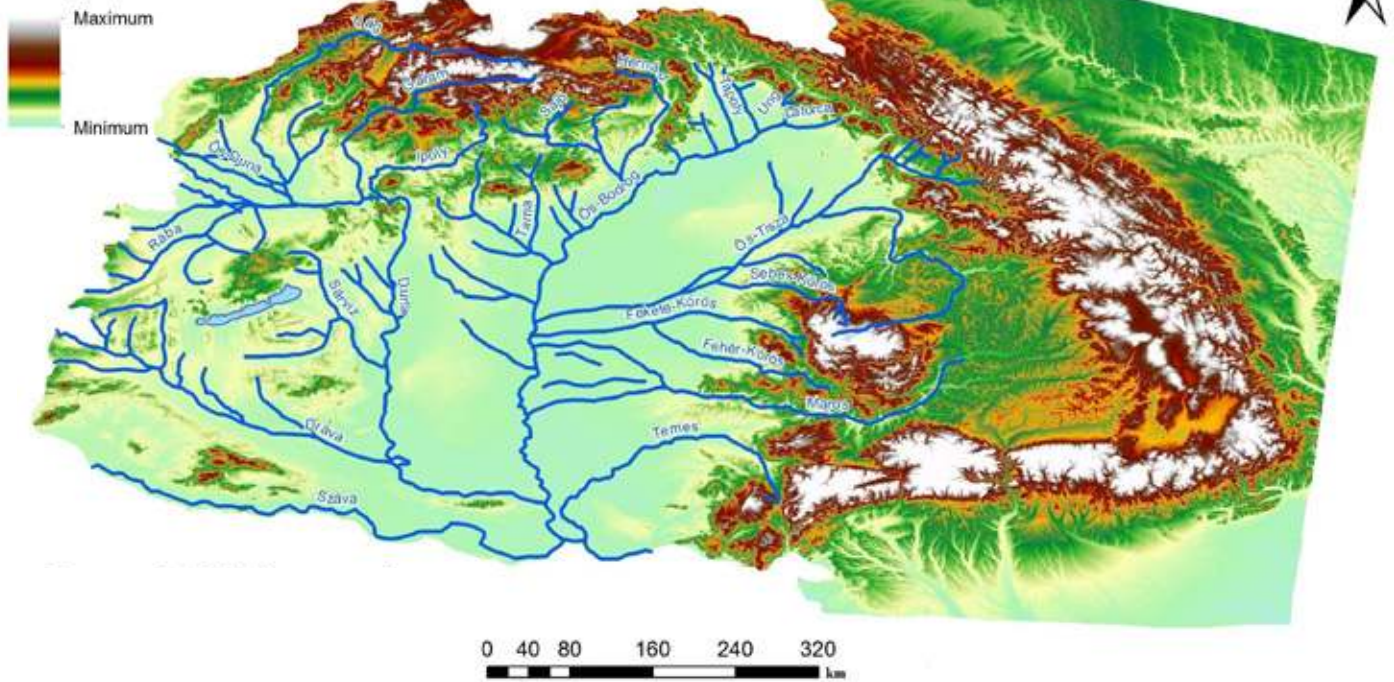
Akár a süllyedések nyomán bekövetkező bevágódás és mederáthelyeződések, akár az éghajlati változások nyomán alakult ki, a futóhomok képződése egyértelműen időbeli hullámzással (ciklikusan) jelentkezett.

A futóhomok képződését a Kárpát-medencében a magyarországi geográfusok, földrajzi kutatók rendkívül leegyszerűsítő és általánosító természetrajzi megfigyeléseik és ismeretlen forrásokból származó őseghajlati adatok alapján hideg sivatagra, tundrára jellemző klímaszakaszhoz köthették. A problémát ezeknél a természetrajzi hipotéziseknél az jelenti, hogy az észak-alföldi hordalékkúp síkság néhány foltszerűen kifejlődött futóhomok területét leszámítva ezekben a futóhomok rétegekben nincsenek hidegkedvelő vagy hidegtűrő puhatestűfajok, hanem enyhébb klímát kedvelő, szárazságtűrő fajok a jellemzőek. Különösen igaz ez a kiskunsági futóhomok rétegekre vonatkozóan.

A Fülöpházi-buckavidék mozgó homokbuckáival és árvalányhajas pusztáival a Homokhátság hajdani arculatára emlékeztet. Fotó: Balázs Réka

Tengerszint feletti magasság

A Kárpát-medence folyóvízi hálózata a jégkor végén, mintegy 30 ezer évvel ezelőtt

A buckavidék születése

A dunai Alföldön a legjelentősebb vízrajzi változás, majd az azt követő futóhomok mozgás a jégkor végén alakult ki: mintegy 40 ezer évvel ezelőtt a paksi süllyedék aktivizálódott és a Duna nyugati irányban lecsúszott a hordalék-kúpjáról, bevágódott saját hordalékanyagába, és kialakította a Solt-Bajai Síkságon elhelyezkedő egyre szélesedő árterét.

A Duna bevágódását és a hordalékkúp szárazra kerülését, ennek a múltbeli, 35 és 40 ezer év között lejátszódott geológiai folyamatnak a bizonyítékát az azóta már természetvédelmi területté nyilvánított császártöltési téglagyári szelvény őrizte meg legjobban. Ez indította el a legjelentősebb futóhomok képződést és a felszínen megtalálható futóhomok döntő része ekkor keletkezett, takaróként borulva a folyóvízi hordalékkúp felszínére. Ebben a geológiai

fejlődési szakaszban jól rekonstruálható homokviharok alakultak ki a Kiskunság területén és több méter vastag futóhomok réteg alakult ki. Ezt a folyamatot nevezzük a folyóvízi hordalékkúpok szélfúttá átformálódásának.

Ezen futóhomokok szint kialakulásánál utközik leginkább a természetrajzi megfigyeléseket végző geográfus, a földrajzos szemlélet és az üledékföldtani-öslénytani adatokra épülő geológiai elemzés. Ugyanis a futóhomok rétegben megtalálható csigák maradványai alapján enyhe, de kifejezetten száraz, sztyeppei környezetben zajlott a futóhomok képződés, miközben a magyarországi geográfusok mind a mai napig hideg sivatagi, tundrai képződési környezetről írnak.

A globális hőmérsékleti elemzések is azt jelzik, hogy a 40 és 30 ezer évvel ezelőtti időszakban egy relatíve enyhe éghajlati időszak alakult ki.

Persze az olvasóban felmerülhet, hogy miért olyan fontos a futóhomok képződésnél a hőmérsékleti viszonyok kérdése?

Egyértelműen azért, mert magasabb hőmérsékletnél csökken a páratartalom és a felszíni nedvesség. Ennek következtében csak gyéribb, ritkásabb növényzet alakulhat ki, így a szelek sokkal könnyebben tudták megmozgatni a folyóvízi lerakódások során kialakult homokrétegeket és halmozhatták át buckákba és más formákba, mint a lehülések során, amikor is a páratartalom megemelkedik.

A Kiskunságban ez kiemelkedő jelentőségű, mivel geográfiai helyzeténél fogva még a jégkorban is viszonylag jelentős besugárzási hőmennyiséget kapott, a legnagyobb lehülések idején sem alakult ki örökfagy (ún. permafroszt) réteg.

A Fülöpházi-buckavidéken ma már csak két mozgó futóhomok bucka található. Fotó: Kiss Mónika

És ismét a csigák...

Puhatestű maradványok alapján rekonstruálták, hogy a futóhomok kialakulása idején a júliusi középhőmérséklet igen jelentős (18-15 °C fok közötti) volt és mérsékeltvízi sztyeppre jellemző melegkedvelő, árnyékkerülő fajok domináltak.

Az uralkodó sztyepei csigafauna alapján levonható öskörnyezeti és egykori növényzeti képet támasztják alá a mintákon végzett növényi alkán elemzések, amelyek az egykori vegetációról a növényzet után megmaradt szerves kémiai elemek nyomán vontak le következtetéseket. A vizsgálatok alapján az is láthatóvá vált, hogy a kiskunsági területeken akkor indult meg a jelentősebb növényzeti borítás, és akkor jelennek meg a párás környezetet jelző csigafajok, amikor jelentősebb lehűlések alakultak ki.

Vagyis a hőmérséklet csökkenése páratartalom növekedéssel járt együtt és ennek nyomán megnövekedett a növényzeti borítás, a hidegtűrő fajokkal párhuzamosan erdei fajok is megjelentek. Tehát a geológusok által ki-

Hazánk legnagyobb testű gyíkfaja, a zöld gyík (*Lacerta viridis*) kedveli a buckavidéket. Fotó: Kolon-tavi archívum

alakított öskörnyezeti kép megfelelő volt, de a kiskunsági területen a jégkor végén kialakult jelentős vastagságú futóhomoktakaró és futóhomok képződés relative enyhe éghajlati szakaszban kifejlődött szárazsághoz köthető.

Homokos talajokon él az öves homokfutrinka (*Cicindela hybrida*). Fotó: Kolon-tavi archívum

Átalakulnak a homokbuckák

A szélfúttá mélyedésekben kialakult tavacszkák (semlyékek) üledékvizsgálatai alapján megállapítható, hogy a jégkor végén, az ún. „késő-glaciális” szakasz során a futóhomok képződése lezárult és a jelenkor (holocén) kezdetén, mintegy 11-12 ezer évvel ezelőtt a futóhomokon mérsékeltvízi erdősztyepp fejlődött ki. Ez az erdősztyepp környezet több ezer éven keresztül stabilizálta a futóhomokot, csak a jelentős létszámú, nagyállattartásra berendezkedett közösségek, mint a császárkorban megjelenő szarmaták, a népvándorlás kori avarok, a honfoglaló magyarok, majd a XIII. században a kunok megtelepedése és élettevékenysége nyomán indult meg újra és újra.

Ezek a jelenkor végén, a történelmi időkben lejátszódó futóhomok mozgások csak kisebb területeken, a nagy állattartó övezetekben, túl-

legeltetett és letaposott legelőkön, és közvetlenül a települések környezetében alakultak ki. Közülük is a kun közösségek megtelepedése és állattartásának hatására kialakult futóhomok mozgást vizsgálták meg részletesen. Ennek nyomán a terület eltartó képességét meghaladó állatállomány megjelenése, taposása és legelése nyomán alakultak ki emberi hatású futóhomok mozgások az utolsó 2500 évben, de ezek intenzitása és kiterjedése már nem érte el a jégkor enyhébb szakaszaiban kifejlődött homokviharok méreteit.

Prof. Dr. Sümei Pál
tanszékvezető egyetemi tanár
SZTE Földtani és Őslénytani Tanszék

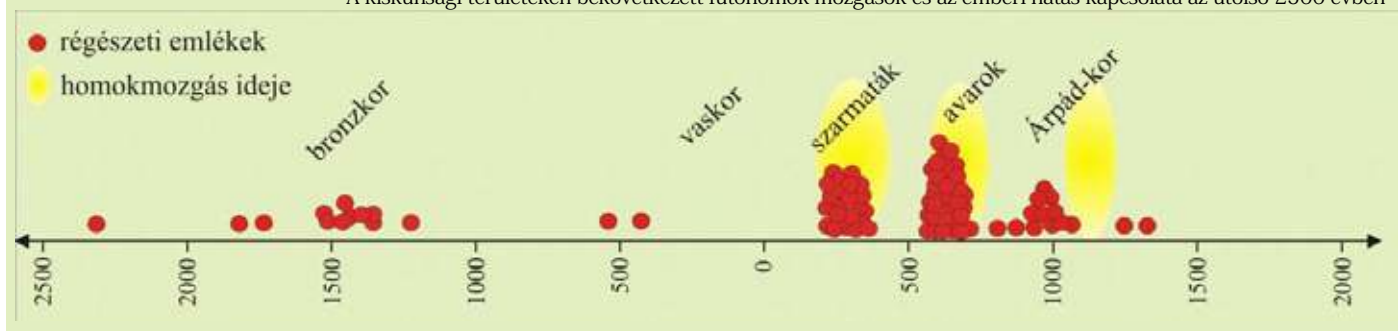

Kúpos kerekcsájú csiga (*Valvata naticina*)

Homokos területeken gyakran találkozhatunk a képen látható kis homoktölcsérekkel. Az alján a hangyaleső lárvája rejtőzik zsákmányra várva. A tölcsérbe betevődő hangya vagy más kisebb rovar csapdába esik, és lesodródik a tölcsér aljára. Fotó: Kolon-tavi archívum

A kiskunsági területeken bekövetkezett futóhomok mozgások és az emberi hatás kapcsolata az utolsó 2500 évben

„Sötét jégkorszak” a Két víz között

A jégkor végén a Kiskunság szinte bibliai csapások által sújtott területhez hasonlíthatott. Igaz, nem jégeső verte, hanem a homok, és nem sáskahad lepte el, hanem por borította be a homokviharakkal sújtotta tájat. A porviharok, a por lerakódása és a jégkori időjárás gyakran okozhatott három napos sötétséget a jégkor végén, ahogy a bibliai tízcsapás közül a kilencedik megjövendölte. Ezek az események alapjaiban változtatták meg a táj geológiai felépítését.

Kialakul a sárgaföld, azaz a lösz

A jégkorszak végén, mintegy 40 ezer évvel ezelőtt, mikor a Duna folyó ősi medrei felvették a mai észak-déli irányukat, megindult a több ezer km² kiterjedésű dunai hordalékkúp felszínének kiszáradása és a szél fúttá homokformák kialakulása. A futóhomok rétegek kialakulását követően a szél a finomabb, lebegő port is elkezdte szállítani a hordalékkúp peremére. Ennek hatására a hordalékkúp déli peremén a porkifújások és porlerakódások nyomán hatalmas, több száz km² kiterjedésű löszképződmények, népi elnevezéssel sárgaföldek alakultak ki a Bácskai-síkságon a Vajdaságban, Sükösd, Császártöltés és Szeged környékén. A löszrétegek alatt mindenütt futóhomok rétegek húzódnak, bizonyítván, hogy előbb homokviharok alakították át a felszínt, majd porlerakódások alakultak ki. A kronológiai

elemzések nyomán a homokviharok 30-40 ezer évvel ezelőtt végezték munkájuk döntő részét a Duna-Tisza között (a dunai hordalékkúp felszínén), míg a löszrétegeket kialakító porviharok és porlerakódás mintegy 30 ezer éve indult meg és tartott egészen 12 ezer évig. A szél fúttá por a felszínen mintegy 2500-3000 m magasságig, valamint a légkör magasabb régiójában 10 kilométeres magasságban is szállíthatott. A szél áramlásának lassulása és csapadék hatására nedves és száraz ülepedéssel rakódott le a Duna-Tisza köze peremén. Ezek a jégkor végi porlerakódások a világ legjelentősebb löszfalait hozták létre a Bácskai löszös síkságon.

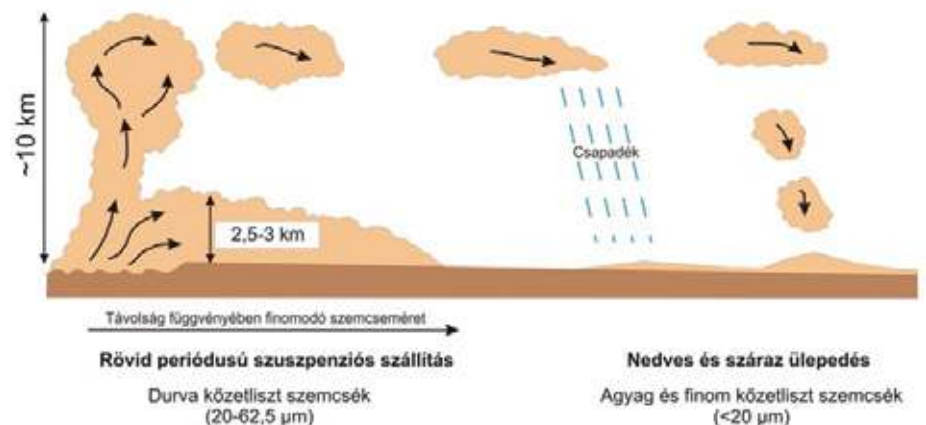
Téglagyárakban dolgoznak a kutatók

A Kárpát-medence az egykori porviharoknak köszönheti legkiválóbb mezőgazdasági területeit is, itt alakultak ki az egyik legtermékenyebb feketeföld övezetek, a mezőszégi talajok.

Ez a mezőgazdasági tényező különösen fontosá teszi a löszrétegek tanulmányozását, azonban az avatott szem számára ezekben a löszrétegekben jóval több érdekesség őrződött meg. Ezek a jégkor végi földtani rétegek és beléjük zárt ősmaradványok a mára már bezárt és elhagyottá vált községi téglagyárak falaiban tanulmányozhatók, melyek ma már – Császártöltés, Katymár, Madaras és Szeged településeken – földtani képződményként természetvédelmi oltalom alatt állnak.

A császártöltési téglagyári feltárás folyamatos lehetőséget biztosít a földtudományi szakembereknek a dunai bevágódás hatására átalakult hordalékkúpfelszín és a sárgaföld rétegek kialakulásának tanulmányozására.

A katymári és a madarasi elhagyott téglavetőkben a jégkor végén világszinten is a legvastagabb, 10-12 méteres löszös rétegsorok alakultak ki. A löszfalak geológiai feltárásával, a minták földtani és őslénytani elemzésével –

A szél által szállított jégkori poranyag utazása és kiülepedése a föld felszínén és a légkör magasabb részén

akár évtizedes időskálán – az egykori éghajlati változásokat tudjuk nyomon követni. Segítségükkel pedig akár a napjainkban is zajló, globális méretekben az emberiséget is fenyegető, de regionálisan a Duna-Tisza közén élők életét is alapvetően befolyásoló éghajlati változások irányai és hatásai is pontosabban megjósolhatóak.

Az Öthalom földtani alapszelvény jelentősége

A legjobban feltárt és megismert löszös terület a Szeged határában található Öthalom vagy szegedi elnevezéssel a Felsővárosi Fekete-földek. Ennek oka roppant egyszerű: Szeged városa az 1879-es árvízi csapás után erről a területről töltötte fel a város mélyebb részét és a földmunkák során hatalmas méretű feltárások keletkeztek. Ezeket a feltárásokat a szegedi geológusok már 1935-ben vizsgálták. A második világháborút követően a kialakított

A madarasi téglavető szelvény jelentőségét a rendkívüli vastagsága adja. Fotó: Balázs Réka

katonai objektumok és lőtér miatt csak 1992-ben lehetett folytatni a földtani kutató munkát, de az elmúlt 25 év kutatásai nyomán Európa egyik legjelentősebb jégkor végi löszképződését sikerült itt megismerni.

Az Öthalom elnevezés igen találó. A terület a Kiskunság felől félszigetszerűen nyúlik be a Tisza szegedi árterébe, a kiemelkedés alapkőzetét elsősorban dunai folyóvízi homok és ártéri üledékek alkotják. Erre, mint hatalmas

palást terültek – a homokviharokban kialakult, buckákba rendeződött – futóhomok rétegek. A buckák nyomán alakult ki az öthalmi terület kiemelkedő, árvízmentes, természetes halmokból álló felszíne a tiszai ártéren belül – nem véletlenül telepedett meg itt az őskortól szinte minden népcsoport, köztük a magyar honfoglaló eleink is. Sőt, a királyi só út, majd a postakocsi út is itt vezetett, egészen a vasút kialakításáig.

A homokviharok nyomán létrejött buckás felszínre rakódott le Öthalomnál a szél által szállított poranyag, mely mintegy 5 méter vastag sárgaföld réteget alakított ki. A buckák tetején a lösz száraztérszíni változata alakult ki, míg a buckák közötti mélyedésekben a lösz nedves térszíni változata, az ún. mocsári lösz fejlődött ki.

Csigában a válasz

A száraztérszíni löszrétegek vizsgálata során lehetett kimutatni, hogy a legnagyobb lehűlések idején a Kárpátok legmagasabb részein élő kárpáti törpecsiga, és a közép-ázsiai magashegységeken élő altáji trombitacsiga is élt ezen a területen. A felmelegedések során pedig a Kárpát medence belső területein ma is élő háromfogú tonnacsiga és a háromfogú bábcsga éltek itt. A löszképződés döntő részén erdőlakó csigafajokat, a rendkívül ritka, balra tekeredő kárpáti csodacsigát és a kárpáti orsócsigát is ki lehetett mutatni. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a löszlerakódás nagyobb növényzeti borítás mellett alakult ki, vagyis a jégkorban magasfüves sztyepp és erdősztyepp kombinációja jöhetett létre a lösz poranyagának felhalmozódásakor.

Ez a növényzet és a buckák közötti mélyedésben kialakult tavacsok, mocsarak magukhoz vonzották a nagy testű jégkori növényevőket és ebben a fajgazdag környezetben megjelentek a jégkori (felső-paleolit), pattintott kőszerszűvel vadászó emberek is. Az egyik téli táborhelyük nyomait pont Öthalom löszös rétegeiben sikerült feltárni és begyűjteni. A geológiai, őslénytani és régészeti értékek miatt Öthalom területe annyira egyedülálló, hogy abszolút méltó az országos védettségre, amelynek nyomán nem csak ezek az értékek, hanem a löszfalakba beköltöző madárvilág is esélyt kapott a megmaradásra.

*Prof. Dr. Sümegi Pál
tanszékvezető egyetemi tanár
SZTE Földtani és Őslénytani Tanszék
Abonyi Anita*

A gyurgyalag akár 2 méter hosszú költőüreget is kialakíthat a löszfalban
Fotó: Kovács Sándor

Az Öthalom földtani alapszelvény Szegednél. Fotó: Balázs Réka

Óriások földjén

mamutok és orrszarvúak a Kiskunságban

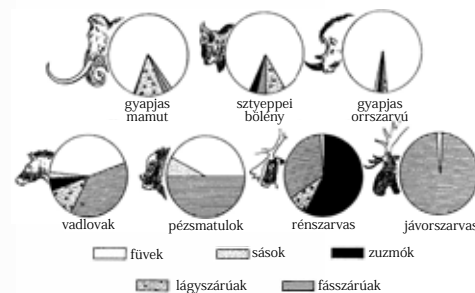
Az idő kerekét visszaforgatva döbbenetes és elképesztő látvány fogadna bennünket a Duna– Tisza közén. A jégkorszak végén gigantikus méretű növényevők hatalmas csordái vándoroltak erre, nyomukban a ragadozókkal.

A jégkorszak végére a Két víz között hidegtűrő, változatos növényzet alakult ki, amely része volt a Brit-szigetek déli részétől egészen a Koreai-félszigetig

farkasok és kisebb ragadozók követték, amelyek egész Euráziában elterjedten éltek ekkor. Ezek a hatalmas tömegű növényevőkből álló csordák megjelentek a jégkori Kárpát-medencében és a Két folyó között is. Az észak-ázsiai jégbe fagyott gyapjas mamut,

Ugyanilyen táplálékot vett magához a 1,5-3 tonna tömegű, 2 méteres magasságú, kettős tüllökkel rendelkező gyapjas orrszarvú és az ugyancsak két méter magas, közel egy tonnás jégkori sztyepei bölény is.

A jégkori, közel kétméteres marmagasságú, több mint féltónnás vadlovak a füvek mellett már jelentősebb arányban fogyasztottak zuzmókat, sásokat, fűszárú növényeket is, hasonlóan a 1,5 méter magas és több mint 300 kilós pézsmatulokhoz.

Jégkori nagy testű növényevők szibériai fagyott földben fennmaradt gyomortartalma alapján rekonstruált növényi táplálékának összetétele

Ezek a több mázsás és több tonnás élőlények húshegyekként, biológiai tankokként dübörögtek a jégkorban Két víz között, fennmaradtak a bibliai csapásokat idéző porhullás, homokviharok ellenére is és megvédték magukat a ragadozókkal szemben is. Jelenlétük, a testüket alkotó jelentős mennyiségű hús, a hideg ellen védő szőrzetük ide vonzotta a kor leghatékonyabb szuperragadozóját, az ekkor már törzsekbe rendeződött, közösségekben vadászó felső paleolitikus embereket.

A pattintott kőeszközöket használó jégkori emberek egykori sikereinek nyomait – a levadászott mamutok, vadlovak, rénszarvasok csontjait és a pattintott kőfegyvereiket – Szeged-Óthalomnál, Madarasnál és Katymárnál sikerült megtalálni.

Ezek az óriási növényevők mintegy 15 ezer évvel ezelőtt éltek a Kárpát-medencében, majd a globális felmelegedés hatására, 13-14 ezer évvel ezelőtt Eurázsia északi tájaira, a hegyvidékek irányába húzódtak vissza. Az egyre növekvő létszámú vadászó közösségek hatására, az éghajlatváltozás okozta növényzeti átalakulás és felmelegedés nyomán fokozatosan eltűntek, majd kihaltak. Mindössze néhány kisebb méretű, a változásokhoz alkalmazkodott fajuk (európai és amerikai bölény, vadlovak, pézsmatulok, rénszarvas, jávorszarvas) maradt fenn.

Közös felelősségünk hát, hogy megőrizzük az utókornak ezeket a jégkorból fennmaradt fajokat is!

Prof. Dr. Sümegi Pál
tanszékvezető egyetemi tanár
SZTE Földtani és Őslénytani Tanszék

tartó eurázsiai löszshtyeppe övezetnek. A döntően ürömfélékből, libatopfélékből és fűfélékből álló sztyeppéken elszórtan fenyő- és nyírfajokból álló erdősávok jelentek meg, melyet törpenyírral fedett apró, időszakosan kifejlődő foltok és ősi szikések tették változatosabbá. A sokféle és igen jelentős növényzeti borítást biztosító vegetáció hatalmas mennyiségű és méretű növényevő csordákat vonzott.

Gyapjas mamutok, sztyepei bölények, jégkori vadlovak, rénszarvasok, gyapjas orrszarvúak, jávorszarvasok, elvétve és helyenként pézsmatulok, jégkori muflon, szaiga antilop csordák ezrei kóboroltak az évszakok váltakozásait és új legelőket, ehető növényeket keresve. A növényevő csordákat húsevő ragadozók, így jégkori (barlangi) hiénák, oroszlánok, medvék,

sztyepei bölény, gyapjas orrszarvú, jégkori vadlovak, jávorszarvasok, rénszarvasok szinte teljesen megmaradt gyomortartalom elemzéséből pontosan feltárták, hogy milyen növényeket és milyen arányban fogyasztottak ezek a növényevők.

A mamutok döntő táplálékát a lágyszárúak, mindenekelőtt a fűfélék tették ki. Ez azt jelenti, hogy ezen a kiskunsági területen a jégkori növényzet – amelynek döntő része lágyszárúakból állt – igen gazdag lehetett. A kifejllett, 4 méter magas, méteres fedőszőrrel fedett gyapjas mamut tömege 4-8 tonna volt, agyarának nagysága meghaladhatta a 4 métert, és ehhez a hatalmas testhez több mázsa növényi tömeget kellett elfogyasztania nap, mint nap.

Hét vezér hét halma – Geoarcheológiai kutatások Pusztaszer térségében

Ma két település – Pusztaszer és Ópusztaszer – viseli az egykori középkori Szer település nevét. Együtt osztoznak a dicsőségen, hiszen Szer neve összekapcsolódik a honfoglalással, a hét törzsszel, Árpád vezérrel és az első magyar országgyűléssel. Elbeszélések szerint a honfoglaló Árpád vezéri halma közelében állhatott a többi vezér halma, akik a honalapító országgyűlésre érkeztek. A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság komplex tájtörténeti kutatások segítségével igyekszik a legenda és halmaink múltjának nyomába eredni.

III. Béla királyunk névtelen jegyzője, Anonymus 13. század eleji krónikájából a következőket tudhatjuk meg: „...az alpári csata diadala után Árpád vezér és hős vitézei a Körtvélytőhöz (Curtueltou) értek, és a Gyümölcvény erdő mellett megpihentek. 34 napig maradtak, de addig sem ténlenkedtek. A vezér és nemesei elrendezték az országnak minden szokástörvényeit, valamennyi jogát, megtartották az első országgyűlést. Szerét ejtették az ország dolgának. A nép ezt a helyet Szer-nek nevezte el.” A Gesta Hungarorum idézett 40. fejezete ihlette meg Hornyik Jánost, Kecskemét város főjegyzőjét 1865-ben könyvének megírására, melynek címe: „Pusztaszer, a honalapító magyar nemzet első törvényhozási közgyűlése színhelyének története.”

A régészeti kutatásokból eddig csak annyit tudhattunk, hogy a térségben biztosan megtelepedtek honfoglaló őseink. Szer település az egykori Szeged-budai út – a középkorban sáregyházi útnak nevezett szakasza közelében, a Tisza ártere mellett helyezkedett el. A középkori település román kori, többször átépített plébániatemplomát tárták fel a kutatók, melytől 800 m-re a 13. század elejétől monostor állt Szer határában, a közelében feltárt sírok egy része pedig ennél jóval korábbra, még a 11. századra datálható.

Hét vezér hét halma – Legenda vagy valóság?

A 19. századi források tovább színesítették az amúgy sem szerény történetet: elbeszélések szerint a honfoglaló Árpád vezér és a törzsfők sátrai egy-egy halmon álltak, amikor a honalapító országgyűlésre érkeztek.

Hornyik így írja: „A hún-scytha népek mindennapi szokása volt: ünnepélyes cselekvények emlékére halmokat emelni s ebben őseit az e hazába költözött magyar nemzet is híven követte; minthogy azonban a pogány magyarok áldozataikat is ily halmokon vitték végbe, a keresztény vallás fölvétele után már világos törvény tiltja őseinknek a kövek, halmok és berkek körüli áldozásokat.”

Tény, hogy Pusztaszer térségében számos halom megőrződött napjainkig.

A halmok a táj markánsan kiemelkedő pontjai, másutt alig észrevehetőek, de a történelmünk és a táj fejlődésének így is, úgy is sok titkát őrzik. Hozzájuk történeti mondák, néphagyományok és hiedelmek fűződnek. Lejtőik értékes növénytakaságok élőhelyei, egykori vizeket, utakat kísérnek, ősi településeket és középkori templomokat rejtnek. Azonban a Duna-Tisza köze halmainak keletkezési koráról eddig szinte kizárólag másodlagos megtelepülésekből, rátemetkezéséből és – komplex kutatások

hiányában – csupán a rajtuk talált leletanyag alapján vonhattunk le következtetéseket.

Hornyik János sürgette, hogy az addigra feltérképezett halmokat a hét vezérről nevezzék el, és bár a névadás nem ment át a köznyelvbe, az általa leírt halmok régi nevüket megtartva ma is viszonylag könnyen azonosíthatók a tájban.

Keressük a halmok titkát

A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság máig megőrződött halmainak kutatásával igyekszik Pusztaszer térségének múltját megismerni.

Prof. Dr. Sümegi Pál, a Dunatáj Értékeiért Nonprofit Zrt., a szegedi Móra Ferenc Múzeum és a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. közreműködésével 2018-ban komplex tájtörténeti kutatást indított, melynek első állomása a Pusztaszer és Ópusztaszer települések határán található Vesszős-halom vizsgálata. Geofizikai módszerek és zavartalan magfúrás alkalmazásával a halom építésének környezeti adottságairól, így az egykori talajviszonyokról, növényzetről, a halmon belüli rétegzettségéről (ezek időbeli kialakulásáról, beleértve a halmokat ért bolygatások mértékét is) és építéstörténetéről igyekszik információkat szerezni.

A Vesszős-halom fúrása
Fotó: Balázs Réka

Talán arra is választ kaphatunk, valóban emeltek-e vagy magasítottak halmokat a térségben honfoglaló őseink, vagy igazolható az, amit a Hortobágyon már tudunk, hogy a legtöbb emberkéz alkotta halom évezredekkel korábban keletkezett.

Balázs Réka geográfus
Kustár Rozália régész, néprajzkutató

A Vesszős-halom markánsan kiemelkedik a tájból. Fotó: Balázs Réka

Egyedülálló geológiai különlegesség Csólyospáloson

Tudja mi az a darázkő? És a pecsmeg, cupák, varangykő, mocsárkő, esetleg sárkő, gyepek? Ez mind a mára szinte feledésbe merült réti mészkő, vagyis a dolomitos mészkő elnevezése, amely az „alföld köve”, pontosabban a Duna–Tisza köze geológiai képződménye. Hasonlót legközelebb csak a kis-ázsiai tavakban találhat, ezen kívül még Kaliforniában, Iránban vagy Dél-Ausztráliában bukkanhat rá.

A kiskunsági szikes tavak nem csak különleges állat- és növényviláguk, a madárvonulásban betöltött szerepük miatt fontosak, hanem a karbonátos üledékképződés miatt is. Csólyospálos határában olyan közettani szelvény található, amely a Duna–Tisza közén nagyon sok másik vízjárta szikes laposban is kialakítható lenne. A falu mellett egy 3 km hosszú szél vájta mélyedés húzódik, melynek középső részén hajdan szikes tó volt, ahol – hasonlóan a Duna–Tisza köze többi szikes tóhoz – karbonátos üledékképződés következett be. Főleg laza karbonátiszap képződött, melynek kiválása mellett 20–60 cm vastag, kemény karbonát közet, dolomitos mészkő is lerakódott. Pórusos szerkezete miatt nevezték el „darázkőnek”, a természetes előfordulást idéző környezetről pedig „réti mészkőnek”, de egyéb, fent említett népi elnevezésekkel is illették. Tartóssága alapján ugyan nem vetekedhetett a hegyvidéki kőzetekkel, de helybeli bányászata, és így olcsósága miatt az Árpád-kortól kezdve hosszú évszázadokon keresztül használták építőanyagként. Felhasználására mindenhol sor kerülhetett, ahol rábukkantak erre a kőzetre. Mezőgazdasági munkák, vályogvetés közben éppúgy megtalálhatták, mint a kővágó mesterek terepi ismeretére alapozva.

A középkorban templomok alapozásához, felmenő falazatban, lakó- és melléképületek alapozásához, ásott kutak falazataként is használták, de módosabb gazdák pincéiben is előfordult. Erről tanúskodik Kecskemét

belvárosában a Ferences templom melletti romkert, vagy Soltszentimrén a Csonka-torony. A csólyospálosi feltárásnál fejtett kemény mészkövet tanyasi és falusi házak, gazdasági épületek alapozásához szállították. Faragás nélkül rakták egymásra és a kőműves legfeljebb annyit igazított a kötőbölkön, hogy ne legyen köztük túl nagy rés. Kötőanyagként törekkkel kevert agyagos sarat használtak fel. A 70–80 cm magas kőalapot rövidre vágott nádréteggel szigetelték, majd erre vályogfalat emeltek.

Maga a kővágás nehéz, kézi munkát jelentett: mintegy 20 kg-os, két végén hegyezett vasrudat „zuhogtatva” repesztették le a közel mázsás tömböket a bányahelyeken. A kővágók alaposan ismerték a határt és a növényi társulásokról is felismerték a lelőhelyeket.

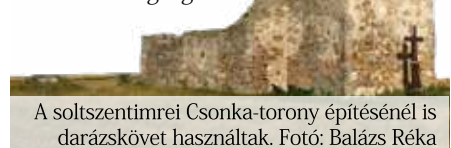
A kőzet használata és előfordulása földrajzi neveinkben is megörződött, így térségünkben a Kővágó-ér, Kővágó-lapos, Kötörés, Kőkút, Kőhalom, Köves-gerinc elnevezés sem ritka.

A kőzet bányászata az 1970-es években szűnt meg, amikor az igen nehéz fizikai erőt kívánó munkát többé már senki sem vállalta és a munkaerő is megdrágult.

A dolomitos mészkövet és dolomitiszapot feltáró Csólyospálosi földtani feltárást – felismerve kiemelt tájértéket, geológiai és kultúrtörténeti jelentőségét – immár 40 éve, 1978-ban természetvédelmi területté nyilvánították.

A csólyospálosi édesvízi karbonát képződése az erősödő emberi hatásra, ill. természetes változások (csapadék mennyiségének növekedés) hatására mára megszűnt. Az édesvízi karbonát képződése – meglévő szikes tavainkban – kisebb mértékben még ma is folyik, azonban a képződés folyamata rendkívül érzékeny az emberi hatásra. Rajtunk múlik, hogy az Európában egyedülálló geológiai folyamat – mely a jégkor végén, mintegy 13 000 évvel ezelőtt indult – fennmaradjon-e a Kiskunságban.

Balázs Réka geográfus

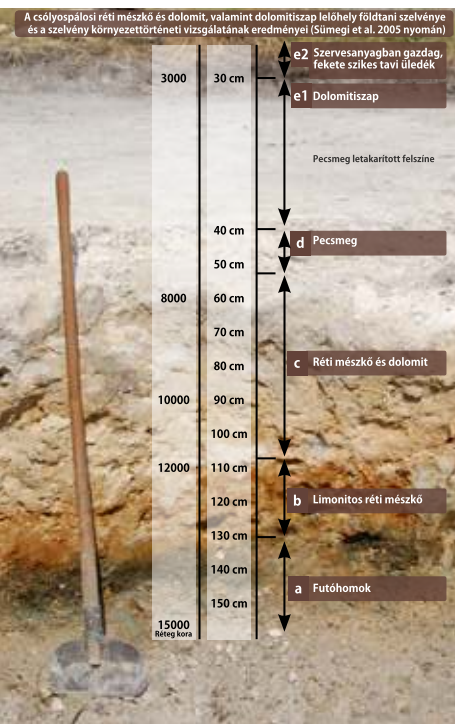
Varangykő tanösvény

A Csólyospálosi földtani feltárás egykori kővágó hely, ahol a kőfejtés révén feltárt szelvényben jól tanulmányozható a réti mészkő és a dolomitiszap előfordulása. A felhagyott bánya anyagát – kb. fél méter vastag fedőréteg elhordása után – kézi számszámokkal fejtették ki.

A látogatók nem csak a darázkő természetes és néprajzi örökségéről kapnak hiteles képet, de a tanösvény mentén a pásztorélet néhány jellegzetes építményét is megismerhetik, valamint megfigyelhetik az egykori szikes tó még napjainkig is fennmaradt színes élővilágát. A tanösvény és a feltárás egész évben látogatható.

Megközelítés: Csólyospálostól ÉK-re, a temetővel szemben lévő dűlőúton közelíthető meg. Parkolni a községi temető melletti parkolóban lehet, innen kb. 2 km-es sétával érhető el a bemutatóhely.

A földtani feltárást fokozottan védett természeti terület, ezért kizárólag a helyszínen kialakított pályasoron járható körbe!

Mocsári teknős védelem a Kolon-tónál

Fotó: Kolon-tavi archívum

Hazánk egyetlen teknősfaja a mocsári teknős. Egyik legjelentősebb állománya a Kolon-tó környezetében található, mivel a tó és az azt körbevevő háborítatlan területek kiváló élő- és szaporodó helyet biztosítanak a faj számára. Védelmük összetett feladatot jelent.

Vízhez kötött faj

A mocsári teknős Európa jelentős részén megtalálható (kivételet képez pl.: Skandinávia, Brit-szigetek), Magyarországon is szinte mindenütt megjelenik. Életmódja miatt lassú folyású vagy álló vizekhez kötődik, ezért előfordulása az alföldi, dombvidéki területeken a legjellemzőbb. A Kiskunság legtöbb vizes élőhelyén megtalálható, de vándorló, kóborló példányaikkal a szárazabb területeken is találkozhatunk.

A mocsári teknősök életük jelentős részét a vízben töltik, azt szinte csak a tojásrakáskor, vagy az egyes vizes élőhelyek közötti vándorláskor hagyják el. A 6-10 lágyhéjú tojásuk lerakása érdekében akár néhány kilométerre is elkóborolnak május végén-júniusban a fészeképítéshez alkalmas szárazabb területet keresve. Ezt követően azonnal vissza is térnek a vízbe, hiszen a továbbiakban a nap által átmelegített talaj melengeti a tojásokat.

A fiatalok megközelítőleg 100 nap alatt kelnek ki, de ha túl korán érkezik ősszel a zord időjárás, a kikelés áthúzódhat tavaszra. A néhány centiméteres kis teknősök a tojásból való kibújást követően azonnal a vizek felé veszik útjukat. A teknősök jellemzően a vízben táplálkoznak, és többnyire ragadozó életmódot folytatnak. A halivadékból, ebihalakból és rovarokból álló táplálékukat rendszeresen kiegészítik dögökkel és növényekkel is. Nyári időszakban, ha kis tavacsájuk kiszárad, akkor képesek mély nyugalomba merülni a következő kiadósabb esőzésekig. Ahogy az év során hűvösebbé válik az idő, úgy vonulnak el téli álmra az iszapba vagy a part laza talajába. Háborítatlan élőhelyeiken hosszú, akár hat évtizedet meghaladó életkort is elérhetnek (egyes állatkerti példányai megélték a 120 éves, matuzsálemi kort is).

Számos veszély leselkedik rájuk

A legnagyobb számban azokon a területeken található, ahol a zavartalan, jó vízminőségű vizes élőhelyeket ugyancsak zavartalan, laza talajú száraz területek veszik körbe, melyek alkalmasak a tojásrakásra. Sajnos álló-, lassú folyású vizeinket ma már túlnyomó részben szántók, beépített területek veszik körbe, parti

zónájuk zavart, vagy az állatok mozgását utak, vasutak gátolják. Az élőhelyek beszűkülésének következtében teknős állományaink napjainkban erősen fogyatkoznak vagy teljesen eltűnnek.

A tojásrakó helyeken a rókák, borzok, kutyák okozzák a legnagyobb pusztítást a fészkekben, de a keltet és éppen a víz felé tartó apró fiatalokat is rendszeresen elfogyasztják. Ezeket a tojásrakó helyeket más ragadozók is rendszeresen átkutatják a csemegének számító tojásokért.

Az utóbbi évtizedekben egyre jelentősebb problémát jelent az idegenhonos teknősök (pl. vörösfülű ékszerteknős, díszes ékszerteknős) megjelenése a vizeinkben. A felelőtlen díszállattartók megunt „kedvenceiket” szabadon eresztik vizeinkben, ahol azok táplálkozásukkal, a napozó helyek használatával, agresszív viselkedésükkel konkurenciát jelentenek a mocsári teknősnek. A klímaváltozás hatására enyhülő teleken ezek az idegenhonos egyedek egyre jobb eséllyel tudnak áttelelni.

Védelmi intézkedések

A mocsári teknős védelme tehát nem csak a vizes élőhelyek védelmében merül ki, hanem annál lényegesen összetettebb feladat. A Kolon-tónál a régió egyik legnagyobb teknős állománya található. Az 1400 ha-os kiváló vízü és zavartalan lápos, mocsaras tavat kíméletesen használt gyepek veszik körbe. A kialakult kaszálási gyakorlatban a gyepeken közlekedő teknősök védelme érdekében használjuk a tárcsás fűkaszákat, és magas, 10 cm-es tarló magasságot hagyunk. A tó nyugati parti zónájában több mint 10 km hosszan zavartalan, tojásrakásra kiváló homok területek találhatóak. Felméréseink szerint a Bikatorok és a Matyó-halom térségében, egy kilométer hos-

szú szakaszon akár 250 nőstény is lerakhatja tojásait. Itt a legnagyobb károkat a dúvad ragadozók okozzák a fészkek kikaparásával, azok gyérítésével ezért kiemelten foglalkozunk. Más nagyobb vizes élőhelyek közelében kiépített kételtű- és hulló alagutak teszik biztonságosabbá a mocsári teknősök vándorlását is.

Fotó: Balázs Réka

Te is segíthetsz!

A mocsári teknős ritkán kerül szemünk elé, a félénk állatok az ember közeledtével napozó helyeikről szinte azonnal a vízbe ugranak. Leggyakrabban tojásrakás idején találkozhatunk a nőstényekkel, ahogy a maguk tempójában haladnak keresztül az utakon és igyekeznek megtenni útjukat a tóból a fészekrakó helyhez és vissza. A teknősök védelmében úgy tehetsz a legtöbbet, ha a dűlőutakon figyelmesen közlekedsz, és az éppen áthaladó állatokat óvatosan kikerülsz. A hazai állomány feltérképezéséhez hozzájárulhatsz azzal, ha láttál egy-egy egyedet, akkor felkeresed a vadonleső program oldalát (www.vadonleso.hu) és ott az adatlapot kitöltve megosztod hasznos információdat a természetvédelem szakembereivel. A mocsári teknős hazánkban védett állat, természetvédelmi eszmei értéke 50.000 Ft.

Bíró Csaba, Ábrám Örs

Tudtad?
A teknősök már 200 millió évvel ezelőtt is léteztek, ma pedig több mint 300 fajuk él szerte a világon.

Kirándulástippek Kovács Sándor, természetvédelmi őr ajánlásával

A gyalogos túrázóknak is élmény e vidéket megismerni. Nincs is nehéz dolga, mivel az Esztergom–Máriagyúd zarándok útvonal is erre vezet a Duna mentén. Megfáradva, a hartai sporttelep mellett álló összkomfortos zarándokszálláson kényelmesen megpihenhet, hogy útját kipihenve tovább folytathassa.

Nyüzsgő madárország

A kék folyam mellett húzóódó zöldövezet, azaz az ártéri erdőségek védelmet élveznek, Natura 2000 területek. A vegyes erdők élővilága rendkívül összetett, legszembetűnőbb a madarak fajgazdasága. A sárgafejű királykától (amely egyébként Európa legkisebb madara) a rétiszig nagyon sokféle tollas „jóságnak” pihenő-, táplálkozó-, fészkelő-, azaz élőhelye az ártéri erdő. A téli erdőkben leggyakrabban megfigyelhető fajok az őszapók, cinegék, pintyek, tengelicék, zöldikék, verebek, meggyvágók vegyes csapatai, főleg ott, ahol madáretető is van a környéken és télen etetik is a madárkakat. A vörösbegy magányos madár, ő akkor merészkedik az etetőre, amikor a népes madársereg valamilyen oknál fogva már tovább állt. A kopasz ágakon ilyen tájt könnyebb észrevenni a fekete-, nagy-, közép- és kis harkályokat, a csuszkákat és a fakuszokat. Az emlősök közül van szép számmal őz, mezei nyúl, vaddisznó, időnként szarvas is. Sőt, ami a téli időszakban nagyon látványos, az a hódok jelenléte. Akár a hódkotorékok a megrakott ágakkal, akár a hód rágásai a fatörzseken.

Télen sem kell szögre akasztani a túrabakancsot, legfeljebb meleg gyapjúzoknit kell behúzni, vagy hótaposóra cserélni. Ezúttal a Duna hartai szakaszához invitáljuk Olvasóinkat.

A vén Duna partján állók Harta határában, a folyam bal partján. Ha elnézek balra, egészen Ordasig, ha jobbra fordulok Solt-Kalimajorig lát el szemem. Ez itt a Duna legnagyobb és legszebb alföldi kanyarulata, Budapesttől 100 kilométerre délre. Számomra megunhatatlan táj.

Élmény két lábón és két keréken

Ez a szakasz közkedvelt kirándulóhely, ahol fürdeni és horgászni is lehet. A festői táj lenyűgözi és megállásra készíti az erre járókat. A strand környékén közel százéves fekete- és szürke nyarak magasodnak az ég felé, láthatunk vörös- és fehérűz ligeteket. Némelyik törzse olyan vastag, hogy négy ember sem érne körbe. A nyári rekkenő hőségben élvezhetjük a tekintélyes kocsányos tölgyek, vénic szílek hús árnyékát is, melyek ágai most már csupaszon, lemeztelenítve várják a havat és a megfáradt égi vándorokat, a madarakat, egy kis pihenőre. Korukat tekintve közülük is jópáran meghaladják a száz évet.

Aki sportosabb és nem gépkocsival közelíti meg a területet, hanem kerékpárral szeli a kilométereket, annak is könnyű dolga van. Itt halad el az EuroVelo6 nemzetközi kerékpárút Solt-Kalimajor és hartai szakasza. A bicikliút a Duna mentén a leaszfaltozott nyári gáton (nyúlúgáton) halad, így a túrázó bepillanthat a táj szépségeibe és élővilágának rejtelmeibe.

Fotók: Kovács Sándor

JANUÁR

Január 19. A puszta télen – Bugac

A téli puszta nyugalma igazi gyógyír a mai rohanó világ zaklatott embere számára.
Találkozó: 9:00-kor a Karikás Csárda előtt
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Lucza Márk, 30/288-6223, lucza@knp.hu

Január 26. Téli vendégeink – Réce-lesen a hartai Duna-parton

A túra során a Dunán áttelelő tengeri récék látványában gyönyörködhetünk, és megfigyelhetjük az ártéri erdők jellegzetes madarait.
Találkozó: 9:00, Hartán, a művelődési ház udvarán.
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Kovács Sándor, 30/983-7701

FEBRUÁR

Február 10. Hóvirág túra a Solti-szigeten

Az egyik legkorábban nyíló védett növényünk a hóvirág, amely akár egybefüggő szőnyegként teríti be a természetközeli állapotú ártéri erdőket. A hóvirággal szinte egyidőben kezd virítani a szintén védett dunai csillagvirág, mely gyönyörű kék színevel tűnik ki a tájban. A növényeken kívül megnézhetjük a Dunán telelő réccsapatokat, és ha szerencsénk van, rájuk vadászó rétisasokat is megfigyelhetünk. Vízálló bakancs szükséges a túrához.
Találkozó: 9:00, az 52-es számú út melletti parkolóban, a dunaföldvári hídtól Kecskemét felé 350 méterre az északi oldalon.
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Nagyné Grecs Anita, 30/566-5641, greca@knp.hu

MÁRCIUS

Március 2. Csillagvirág túra Hartán

Március elején a mesebeli látványt nyújtó hóvirágmezőkben már felfedezhetjük az ibolya és a tavaszi csillagvirág ragyogó kékes-lilás virágait is.
Találkozó: 10:00, Hartán, a művelődési ház udvarán.
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Kovács Sándor, 30/983-7701

Március 9. Egyhajúvirág túra a Csodaréten

Kora tavasztól őszig egymást váltják a szebbnél szebb virágcsodák, folyamatosan virágpompába borítják a rétet. A terület egyik legjelentősebb növénytani értéke az egyhajúvirág, amely ilyenkor rózsaszínre pettyezi a rétet.
Találkozó: 10:30, Ásotthalom szélén, a Gárgyán-erdő mellett található „Ásotthalom erdei pihenő” nevű buszmegállóban.
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Krnács György, 30/4458-293

Március 23. Víz Világnapja a Kolon-tónál

Az egész napos kiránduláson a Kolon-tó szegélyében több kilátópontot érintve, a kora tavaszi időszakban sétálunk ki az Aqua Colun tanösvényen. Ezután körbesétálunk a Bikatorok tanösvényen, ahol bemutatjuk a Kolon-tó tájtörténetét, természeti értékeit és a Nagy-vizet. Végül a Matyó-dűlőn át megyünk vissza Izsákra.
Találkozó: 9:00, Izsák, Mező utca 4., a focipálya parkolójában
A túraútvonal hossza 16 km, földúton.
Részvételi díj: felnőtt 1200 Ft/fő, kedvezményes 800 Ft/fő, családi jegy 3000 Ft.
Információ, jelentkezés: Biró Csaba, 30/4884-540, birocs@knp.hu
Előzetes bejelentkezés szükséges!

Március 30. A nád ringatásában – túra a mórahalmi Nagy-széksóstón

A Körös-éri Tájvédelmi Körzet egyik legkedveltebb területén a program része a bivalyrezervátum meglátogatása és madár megfigyelés a víz fölé vezető pallós kilátón.
Találkozó: 9:45, mórahalmi Nagy-széksóstó „Nagyszéksósi iskola” buszmegálló mellett (a rózskei út mentén)
Megközelítés: Mórahalmon át helyközi buszjáratral (a kezdés a menetrendhez van igazítva) vagy személyautóval a rózskei úton.
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft (A részvétel pedagógusok részére ingyenes.)
Információ, jelentkezés: Ábrahám Krisztián, 30/638-0297, abrahamk@knp.hu

Március 30. Ébred a természet a Fülöpházi buckavidéken

Ebben az időszakban kiszínesednek a nyílt homoki gyepek. Többek között megcsodálhatjuk a báránypirosító szép kék virágait és az aprócska cserje, a naprózsa sárga szirmait. Ekkortájt kezdenek előbújni téli bűvöhelyükről hazánk legnagyobb testű gyikjai, a zöld gyíkok.
Találkozó: 9:00, a Naprózsa Erdei Iskola előtti parkolóban
Megközelítés: az 52-es út 20. km szelvényében Természetvédelmi Oktatóközpont feliratú tábla jelzi
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Szabóné Ronkó Erzsébet, 30/4884-578

ÁPRILIS

Április 6. Hajnali tűzokles Apajpusztán

Korán kell kelnie annak, aki a nemzeti park természetvédelmi óre vezetésével szeretné meglesni a nászruhás, dürgő tűzokkakasokat. Az élmény megéri ezt a kis kenyelmetlenséget! Saját gépkocsi szükséges!
Találkozó: 6:00, Bugyi községben a református templom melletti parkolóban
Részvételi díj: felnőtt 900 Ft, diák és nyugdíjas 600 Ft, családi 2400 Ft
Információ, jelentkezés: Lóránt Miklós, 30/336-4850
Előzetes bejelentkezés március 29-ig!
A túrán résztvevők maximális létszáma 20 fő. Regisztráció a jelentkezés sorrendjében történik. Nagy létszámú jelentkező esetén akár több túrát is indítunk!

Április 6. Csillagséták nemzeti parkjainkban: Föld alatt és föld felett

Csillagsétai bemutatóval egybekötött természetismereti túra. A Bajai földkútya-rezervátum természetvédelmi terület és élővilágának bemutatása, sötétedés után pedig ismerkedés a csillagos égbolt csodáival.
Találkozó: 17:00, Baja, a volt Szegedi úti katonai gyakorlótér területe
Információ, jelentkezés: Tamás Ádám, 30/450-9227
A részvétel ingyenes. További információ a hazai nemzeti parkok csillagsétáiról: www.magyar-nemzetiparkok.hu

Geokalandok a Kiskunságban

Érsekhalmi földvár

Hajóstól délre a kék sáv jelzésű turistaúton érhető el gyalogosan Érsekhalma. A település közelében található az Érsekhalmi Hét-völgy természetvédelmi terület, amely a kecel-bajai magaspárt geomorfológiailag egyik legérdekesebb területe. A magaspárt, mint a folyószabályozás előtt vízjárta terület peremén húzódó szárazulat, már a bronzkorban is lakott volt. A középső bronzkorban épített erődített földvár sáncrendszerének maradványai még ma is láthatók.

Megközelítés: az 54. sz. főútról, az Érsekhalma településre vezető elágazásnál.

Tiszaalpári földvár

A Kiskunsági Nemzeti Park egyik legszebb Tisza menti területe a Szikra és az Alpári-rét Lakitelek és Tiszaalpár között. A terület történelme több ezer éven át követhető vissza. Az első lakosok mintegy háromezer évvel ezelőtt, a bronzkorban telepedtek le itt és építettek sánccal körülvett földvárat a mai tiszaalpári Templomdombnál, az akkor még a Tisza által két oldalról védett magasparton. Anonymus krónikája szerint az alpári csatamezőn aratott győzelmet Árpád vezér Zalán, bolgár fejedelem felett 895-ben.

A földvár történetét és a bronzkori emberek életmódját tanösvény mutatja be.

Megközelítés: Tiszaalpár a 44. számú főúton és vasúton érhető el. A tanösvény a Templomdomb melletti Várdombon található.

Csárda-halom, Dunatetőlen

A Csárda-halom a Nagy-ér mellett húzódó természetes dombhát magasításával keletkezett. Egyike volt azon kevés helynek, melyen a környékbeliek a rendszeres dunai árak levonulását átvészelhették. A halom, méreténél fogva, alkalmas lehetett a környék megfigyelésére, valamint tájékozódási szempontból is fontos terepalakulat lehetett. Régészeti lelőhely, országos jelentőségű védett természeti területnek (kunhalom) minősül, ahol pihenőhely várja az utazókat.

Megközelítés: 53. számú főút dunatetőleni leágazásánál.

Vaskúti halmok

A Vaskút közelében levő egykori halmok és földsánc nagy valószínűséggel a szarmata kor emlékeit hordozzák. A vaskúti Várhely és Törökdombok dülő területén található szarmata halomsírokat és a különleges földmunkával készült sáncot fokozottan védett régészeti lelőhellyé nyilvánították. **Megközelítés:** Vaskút település belterületétől délre, a Vaskút és Gara településeket összekötő műút melletti mezőgazdasági telephelyen keresztül kialakított úton.

Hét vezér emlékmű és tanösvény

Mint történelmi emlékhely az országos jelentőségű védett természeti területek között ritkaságnak számít. A pusztaszeri Hét vezér emlékmű emlékeztet Kecskemét és Pusztaszer történelmi kapcsolatára, hiszen a pusztaszeri legelők 1934-ig Kecskemét város birtokában voltak. A honfoglalásnak emléket állító emlékmű az Árpád-halmon áll, amit korábban Kovácsné halmának neveztek. Közadakozásból valósult meg, 1900-ban avatták fel. Az alapzatán levő márványtáblán ez olvasható: „Magyarország 1000 éves fennállásának emlékére Kecskemét város támogatásával, közadakozásból emelte a Magyar Országos Diákszövetség”. **Megközelítés:** Az emlékművet és a tanösvényt Pusztaszer községből gyalogosan, a Kossuth utcán és annak folytatásában a földúton végigsétálva lehet elérni. Az emlékmű kb. 1,5 km-re van a központtól.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Regionális
Fejlesztési Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE